

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Цумаревої Наталі Вікторівни

«Подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертація присвячена нагальній проблемі емоційної депривації дітей молодшого шкільного віку, яка набуває особливої гостроти в умовах відсутності ефективної підтримки сімей з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах, при щорічному збільшенні числа «соціальних» сиріт в Україні. Стан, в якому знаходиться існуюча система догляду та виховання неблагополучних дітей, на жаль, не відповідає реальним потребам суспільства. За аналізом багатьох досліджень, не в достатній мірі вивчені та узагальнені механізми емоційної депривації, причини її виникнення та впливу на психіку дітей молодшого шкільного віку, відсутні моделі подолання наслідків емоційної депривації у молодших школярів в умовах прийомної сім'ї.

Вважаємо, що безумовна соціальна значущість проблеми емоційної депривації, вивчення специфіки її прояву та механізмів подолання є одним із питань, важливих для вирішення науково-теоретичних і практичних завдань, тому дослідження Цумаревої Наталі Вікторівни «Подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї» є актуальним.

Актуальність дослідження підтверджується тим, що воно виконано в межах тематичного плану наукових досліджень «Дослідження емоційного інтелекту особистості» Кафедри психології та педагогіки Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань». Тема дисертації пов'язана з низкою нормативних актів та загальнодержавних і регіональних програм, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України. Особливу ланку займає дослідження факторів, що визначають поняття емоційної депривації в психологічній науці, її причини та механізми розвитку, особливості прояву у дітей молодшого шкільного віку. У той же час, визначення емоційної депривації як стану обмежує можливі напрямки її змін в різних сферах особистості і потребує системних зв'язків між суб'єктами, причинами, механізмами тощо, що в науці представлено недостатньо. Викладені аргументи підтверджують актуальність та важливість дисертаційного дослідження

Оцінюючи найважливіші здобутки, варто вказати на наступні результати дисертаційного дослідження, що мають вагому наукову новизну. Цінним є: визначення поняття емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку як процесу довготривалого перебування в умовах емоційно збідненого середовища; створення теоретичної моделі, визначення поведінкового, когнітивного та афективного компонентів і рівнів емоційної депривації; створення і впровадження прикладної моделі психологічного супроводу прийомних сімей з

корекції поведінкового, когнітивного та афективного компонентів емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку і забезпеченні стабільності саморегуляції внутрішніх емоційних процесів, розвитку емоційного інтелекту, подоланні алекситимії та виробленні копінг-стратегій; розроблені та впроваджені програми психологічної допомоги емоційно депривованим прийомним дітям із застосуванням комплексу проєктивної психодіагностики, психокорекції, психотерапії, психопрофілактики, розвитку та навчання.

Важливими є уточнення щодо: негативного впливу емоційної депривації на особистісний розвиток молодших школярів, ефективності перебування дитини в прийомній сім'ї для профілактики негативних наслідків емоційної депривації; змісту моделі психологічного супроводу прийомних сімей з подолання наслідків емоційної депривації.

Практична цінність полягає у розробці методичних рекомендацій, використанні моделі подолання наслідків емоційної депривації дітей молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї та впровадженні програми психологічного супроводу з подолання наслідків емоційної депривації у практику діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів.

У цілому слід відмітити структурованість роботи та логічність викладу матеріалу. Висновки визначаються високим ступенем наукової обґрунтованості, що обумовлено використанням як загальнонаукових методів, так і широкого кола методів математичної статистики. Обрана тема надзвичайно багатогранна, вона потребувала від дослідниці чітких методологічних орієнтирів, опори як на класичні теорії, так і на сучасні підходи. Авторка вдало визначила конкретну проблему, межі шляху її вирішення на різних рівнях – як на теоретико-методологічному, так і на рівні конкретних методик. Дисертантка використовує широкий діапазон емпіричних методів, що додає дослідженню сучасного виразу і водночас перспективного спрямування. Усі наукові положення, висновки й рекомендації є повно й вичерпно аргументованими. Їх вірогідність, новизна і повнота викладу у одноосібних наукових працях здобувача свідчать про ерудицію автора та відповідну наукову кваліфікацію. Усі етапи емпіричного дослідження узагальнено в вигляді 17 таблиць, та 30 рисунків, що допомагає унаочнити науковий пошук, уявити його системно. У роботі використовуються новітні статистичні методи щодо психологічних досліджень, наводиться широкий перелік наукових джерел із 332 найменувань, в тому числі 115 - іноземною мовою, та додатків.

У вступі переконливо обґрунтовано актуальність проведеного дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, методичний інструментарій, основні концептуальні положення, а також наведено аргументи на користь його наукової новизни та практичної значущості.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні основи дослідження емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку» дисертанткою здійснено аналіз основних теоретичних підходів до проблеми емоційної депривації. Визначення емоційної депривації як процесу, її причин і механізмів розвитку, особливостей прояву у дітей молодшого шкільного віку забезпечило досягнення поставлених мети і задач. У цілому слід відмітити

повноту, послідовність та дослідницьку логіку теоретичного аналізу й відзначити проведений авторський аналіз в аспекті безперечних здобутків роботи.

У другому розділі – «Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку» представлено загальну характеристику програми емпірико-діагностичного дослідження, обґрунтовано методики, вибірку і математико-статистичний апарат дослідження. Узагальнення результатів досліджень на основі комплексу застосованих методик дозволило авторці виявити багато показників і більш обґрунтовано підійти до подальшого дослідження проявів емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку.

У третьому розділі – «Кількісний аналіз та інтерпретація результатів дослідження наслідків емоційної депривації у молодших школярів» представлені основні результати емпіричного дослідження. Особливої уваги заслуговує багатопланове дослідження емоційно-особистісних особливостей різних груп дітей. Цінним у дослідженні є: логічна послідовність у визначенні зв'язків між показниками за множинними комбінаціями рівнів прояву різних ознак профілів у дітей досліджуваних груп, в залежності від ступеню деприваційних впливів; зазначення, що структура емоційної депривації виявилася ширше охопленою змінами, що призводять до дезадаптованої поведінки, низької толерантності до стресів, нездатності долати стан фрустрації; що діти-сироти мають високі показники емоційної депривації, прийомні – середні, а контрольна група – низькі.

У четвертому розділі – «Подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї», на основі аналізу проблеми оберненості і можливості компенсації наслідків емоційної депривації показано, що головною умовою повноцінного розвитку дітей, позбавлених батьківської опіки, виступає прийомна сім'я. Особливої уваги заслуговує розроблена авторкою прикладна модель психологічного супроводу прийомних сімей з емоційно депривованими дітьми, яка стала основою впровадженої програми подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку: Це: тренінгова програма з прийомними батьками, групові корекційно-розвиваючі заняття з елементами арт-терапії для прийомних дітей і сумісні заняття для батьків та дітей «Тренінг батьківсько-дитячої взаємодії», індивідуальні консультації, профілактична робота з дітьми у школах, методичні рекомендації для прийомних батьків, перевірка ефективності отриманих результатів.

Загальні висновки з проведеного дослідження мають високу ступень обґрунтованості, вони слідуєть з логіки дослідження та висвітлюють основні наукові результати. Загалом можна зазначити, що дисертація є закінченою науковою роботою, в якій отримані нові наукові результати, що мають теоретичну та практичну цінність.

Однак, відзначаючи безсумнівні заслуги дисертаційного дослідження, мусимо також висловити окремі зауваження та побажання.

1. Глибоким і змістовним є аналіз дисертанткою великого діапазону поглядів науковців щодо дослідження емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку, але, як зазначено авторкою (с.76), «єдиного методологічного ідходу до дослідження емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку в

умовах деприваційного впливу інтернатного закладу не вироблено». У поєднанні з висловлюванням Є. Ільїна «що дуже складно розмежувати наслідки самої емоційної депривації від уражень емоційної сфери іншої етіології та встановити кількісні та якісні значення та показники відхилень від нормативного розвитку», не зовсім зрозуміло, яким чином було враховано розмежування наслідків деприваційних впливів і уражень іншої етіології, і як обумовлює цей факт єдиний методологічний підхід, який було використано у дослідженні емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку різних груп.

2. У дослідженні використано методики Філліпса, Розенцвейга, Меграбієна та Епштейна, але не досить чітко визначено підтвердження надійності та валідності країномовного варіанту текстів.

3. Висновок, що у результаті експерименту «ситуація у групі дітей-сиріт змінилася в сторону збільшення показників рівня депривації» (с. 180), потребує, на наш погляд, більш детального пояснення щодо відсутності хоча б одного покращення, а також відносно потреби в інших підходах до побудови тренінгових занять з дітьми-сиротами, - на відміну від дітей, які проживають у прийомних сім'ях.

Вказані зауваження та побажання не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Цумаревої Наталі Вікторівни. Дисертація «Подолання наслідків емоційної депривації у дітей молодшого шкільного віку в умовах прийомної сім'ї» є структурованою, цілісною, завершеною науково-дослідною роботою. Оформлення дисертації і автореферату в цілому, з урахуванням зазначених вище зауважень, відповідає діючим нормативним документам.

Представлена дисертаційна робота відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій згідно з п. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р.), а її авторка, Цумарева Наталя Вікторівна, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
декан гуманітарного факультету
Державного університету «Одеська політехніка»

С.О. Колот

Підпис Колот С.О. підтверджую.

Вчений секретар
Ради університету

В.І. Шевчук